ШЕШЕНДІК ӨНЕРДІҢ ҚАЗАҚТАРДА ДАМУЫ

Тарихы

- Шешендік өнер көне Римде үлкен күшке ие болды. Цицеронның мәлімдеуінше, республикалық Римде сөз құдіретіне ие болған адамға тәңіріндей табынған. Олар адамды даңққа бөлейтін екі қасиетті өнер бар: бірі - қолбасылыРеспубликалық Рим мемлекеттік істерді халық жиындарында, сенатта, сотта ерікті әрбір азаматтың сөйлеу мүмкіндігіне ие болатындай жағдайда қараған. Сондықтан Рим республикасының әрбір азаматына шешен сөйлеудің қыр-сырына қанығып өсу мемлекет істеріне араласу талабынан туындаған. Республикалық Рим үшін қоғамдық қарқынды өмір, сөз бостандығы шешендік өнердің кеңінен өрістеуіне жол ашты. Басқаша айтқанда ”демократия -шешендік өнердің анасы”. Бірақ Римде республикалық өкіметтің құлауы Римдік классикалық өнердің дамуына тежеу салды. Көне Рим шешендік өнерінің ұшар шыңы деп Цицеронды танимыз. Марк Тулий Цицерон -шешендік өнердің көне римдік теоретигі. Ол өзінің шешендік өнер қақындағы ұлы ойларын ” Шешендік өнердің үш трактаты” (”Шешен туралы”, ”Брут”, ”

Қазақтардағы шешендік өнер

- Халқымыздың даналығының үлгісі шешендік сөздер – ғасырлар бойы халық сынынан ерекшеленіп өткен құнды мұра, асыл қазына. Шешендік өнеріне ерте замандардан-ақ, үлкен мән берілген. Қазақтың шешендік сөз тарихы Майқы би мен Аяз билерден басталып (XII-XIII ғғ.), Жиренше шешен, Асан қайғы (XIV-XV ғғ.) есімдерімен қатысты калыптасып, өркендей түсті. Шалгез, Бұхар (XV-XVIII ғғ.), Шортанбай, Дулат, Мұрат, Төле, Қаз дауысты Қазыбек, Әйтекелерге жалғасты. Шешендік өнерінің кеңінен дамып биіктеген кезеңі – XV-XVIII ғғ. Бұл кез қазақ халқының жоңғар, қалмақ, қытай басқыншыларына қарсы тұрып, өз тәуелсіздігін қорғау жолындағы күрес жылдары еді.

Шешендік өнердің ерекшеліктері

- Біріншіден, қазақ шешендерінің сөздері жазбаша емес, ауызша айтылып дүниеге келеді де, одан кейін бірден-бірге жатталып, ұрпақтан-ұрпаққа жетеді.
- Екіншіден, айтыла келе бастапқы нұсқа қалып өзгертіліп отыруы мүмкін.
- Үшіншіден, шешендік сөздер кейінгі айтушылар тарапынан қажетіне қарай өзгеріп қолданылып отырған. Шешендік сөз ақындар айтысы сияқты сөз тартысы дау үстінде, ел тағдыры талқыланған ұлы жиын кеңес кезінде, оңаша ой толғау не сұхбат, әңгіме-дүкен барысында арнау, сәлем, өсиет түрінде де өмірге келген.

Шешендік өнердің кезеңдері

XII-XIII ғасыр. Майқы би мен Аяз биден басталады

XIV-XVI ғасыр. Асан Қайғы мен Жиреншенің кезеңі

XVII-XVIII ғасыр.”Ел құрасқан шешендер” Төле би, Әйтеке, Қазыбек билердің уақыты

XVIII ғасыр. Хан сұлтандарға шешен Байдалы, Әз Жәнібек, Тіленші би, Шалқар би

XIX ғасыр. Болыстарға қарсы шешен Махамбет, Бала би, Тұрысбол, Сырым батыр

Шешендік
Ақын жазушы
Би
Жыршы
Жырау
Айтыскер
Шайыр

Ш.Уәлихановтың айтуынша шешен болу үшін 2 шарт болу керек

1.Елдің әдет-ғұрпын, заңын жетік білу керек.

2.Шешендік қабілеті, дарындылығы болу керек.

А.Байтұрсынұлы Шешен сөздердің зор мүшелері:

- Бастамасы
- Мазмұндамасы
- Ұсынбасы
- Қыздырмасы
- Қорытпасы

А. Байтұрсынов шешендік сөзді 5 түрге бөлді

Саясат шешендік сөзі

Билік шешендік сөзі

Қошемет шешендік сөзі

Білмір шешендік сөзі

Молдалардың уағыз сөзі